

MOLNÁR JÁNOS PÁSZTOROK SZÁMÁRA ÍRT FELVILÁGOSÍTÓ ÉS MORALIZÁLÓ MŰVE (1775)

Kulcsszavak: *Molnár János (jezsuita); pástor; felvilágosodás; népnevelés; fizikoteológia*

1775-ben névtelenül jelent meg a *Pásztoremler, avagy a pástorok tanításáról két könyv* című nyomtatvány Pozsonyban.¹ Szerzője Molnár János jezsuita.² Életrajzát röviden vázolom: 1728-ban született Csécsényben. 1745-ben lépett a jezsuita rendbe, számos településen tanult és tanított, köztük Kolozsváron is. 1784-ben II. József szepesi kánonokká nevezte ki. Húsz évet töltött itt elvonulva, könyvei között. 1804-ben halt meg Szepesváralján. Molnár János írt latinul és magyarul; történelmi és természettudományi munkákat, lelki olvasmányokat, prédikációkat, hitvédelmi műveket. 1792-ben kiadta az addig megjelent munkáinak listáját azok tartalmi ismertetésével.³ Programszerű célja volt a tudomány-népszerűsítés és -terjesztés. A nyelvújítás előfutáraként tartjuk számon: ő az egyik legelső szerző, aki magyar nyelvű tudományos műveket írt. Kazinczyhoz személyes ismeretség fűzte (1787-ben Kazinczy meg is látogatta), ismerjük levélváltásuk egy részét.

Molnár János nevéhez fűződik az első magyar nyelven írt művészettörténettel foglalkozó összefoglaló munka.⁴ *A régi jeles épületekről* című könyvében 9 fejezetben tárgyalja a világ néhány építészeti remekművét, köztük Noé bárkáját, Salamon templomát, a rodoszi kolosszust és hasonlókat. Ismeretterjesztő vállalkozásának terméke a *Magyar Könyvház* 22 kötete A szakirodalom neki tulajdonítja az első magyar nyelvű

* KÓNYA Franciska (1985), PhD, irodalomtörténész, könyvtáros, MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Budapest, konya.franciska@konyvtar.mta.hu

1 MOLNÁR János: *Pásztoremler, avagy a pástorok tanításáról két könyv*. Pozsony, 1775 (a továbbiakban MOLNÁR: *Pásztoremler*).

2 Életrajzáról bővebben lásd SZILAS László: *Molnár János = Magyar művelődéstörténeti lexikon*. VII. Főszerk. KÖSZEGHY Péter. Balassi, Bp., 2007. 456–459. Korábbi összefoglaló: HORÁNYI Elek: *Molnár K. János érdemes élete*. Tudományos Gyűjtemény 4(1820). 9. sz. 60–75.

3 MOLNÁR János: *Molnár Jánosnak Belakúti apátúrnak, szepesi kánonoknak, a sz. theológia doktorának, a sz. székes assessorának magyar és deák könyvei*. Győr, 1792.

4 Uő: *A régi jeles épületekről*. Nagyszombat, 1760.

fizikakönyvet,⁵ illetve az első, magyar szerzőtől származó, magyar nyelvű neveléstudományi munkát.⁶ A *Petrovsky Sándor úrhoz Molnár Jánosnak tizenöt levelei...* című nyomtatvány egyféle összefoglalását adja a különböző népek és idők nevelési céljainak és gyakorlatainak: az ókori görögöktől a korabeli nyugat-európai országokig. Sok tekintetben felvilágosult elveket vall, a javasolt tananyagtól az ajánlott módszerekig. Ezzel együtt pedagógiájában hangsúlyos szerepet kap a gyermekek erkölcsi és hitbeli nevelése.⁷

Molnár János életművéről, Pécsi Ödön 1896-os összefoglalása óta, átfogó jellegű monográfia még nem jelent meg.⁸ Fehér Katalin a neveléstani kutatásaihoz kapcsolódóan írt néhány tanulmányt a most vizsgált műről, illetve a pedagógiai nyomtatványról. Gunda Béla a pásztoroknak szóló könyvről írt egy német nyelvű tanulmányt,⁹ Endrész Katalin pedig Molnár egyháztörténetét boncolgatva röviden összegezte a szerző munkásságát.¹⁰

Térjünk rá a pásztorok számára írt nyomtatvány előzményeire és vizsgálatára. Petrovsky Sándor császári főhadnagy támogatásával nyomtatták ki a *Páosztorembert*. Az ajánlólevélben köszöntve a címzetteket, a szerző ismerteti a felkérés körülményeit: az említett főhadnagy egy beszélgetés során Faludi Ferenc fordításaira utalva kifejtette, hogy születtek művek a nemes emberről,¹¹ az udvari emberről,¹² de a pásztro-

5 Uő: *A természetiekről, Newton tanítványinak nyomdoka szerént hat könyv*. Pozsony–Kassa, 1777.

6 Uő: *Petrovsky Sándor úrhoz Molnár Jánosnak tizenöt levelei*. Pozsony–Kassa, 1776.

7 KÓNYA Franciska: *Nevelési célok és módszerek Molnár János jezsuita pedagógiai művében*. = *Átjárások: A lelkeségi és a világi irodalom, illetve művészet egymásra hatása a magyar régiségben*. Szerk. BÁTHORY Orsolya. HUN-REN-PPKE Barokk Irodalom és Lelkeség Kutatócsoport, Bp., 2024. 269–278.

8 PÉCSI Ödön: *Molnár János élete és művei*. Szeged, 1896.

9 GUNDA Béla: *Ein ungarisches Hirtenbuch*. Ethnographica et Folkloristica Carpathica 5–6(1988). 5–6. sz. 65–73.

10 FEHÉR Katalin: *A magyar nevelélmélet története a felvilágosodás időszakában*. Kandidátusi értekezés. Bp., 1993. 84–93 (MTA Kézirattár, D 15821); uő: *Az első magyar nyelvű rendszeres neveléstan*. Magyar Könyvszemle 102(1986). 4. sz. 316–320; uő: *Molnár János S. J. életműve*. Távlatok XV(2005). 67. sz. 84–90; uő: *Egy népfelvilágosító mű 1775-ből*. Magyar Könyvszemle 122(2006). 1. sz. 78–81; ENDRÉSZ Katalin: *Egy elfelejtett jezsuita tudós: Molnár Keresztelő János = Gyökér és gyümölcs: Nemeshegyi Péter köszöntése*. Zsámbék, 1998. 62–87.

11 William Darell jezsuita *The Gentleman Instructed in the Conduct of a Virtuous and Happy Life* című művét olaszból fordította. FALUDI Ferenc (ford.): *Istenes jóságra és szerencsés boldog életre oktatótt nemes ember*. Nagyszombat, 1748. Később megjelenik a fordítás folytatásaként a *Nemes asszony* (1748) és a *Nemes úrfi* (1771) is.

12 Baltasar Gracian *Oráculo Manual* című, 1647-ben írt nagy sikerű maximagyűjteményét több szakaszban jelentette meg magyarul. Az első száz maximát az alábbi cím alatt adta ki: FALUDI Ferenc (ford.): *Bölcs és figyelmes udvari ember*. Nagyszombat, 1750.

rokra még nem gondolt senki. „Szégyen-é őket tanítani? sőt nem szégyen-é őket tanítás nélkül hadni? tömlőcre, akasztófára, kerékre, nyársra, hollók gyomrára eresztetni...?”¹³ Molnár János szerint, bár kevés az írástudó pásztor, több az olyan gazda és gazdasszony, aki szeretne cselédeinek valami oktatást, motivációt adni, viszont nincs olyan könyv, amely ebben segítségükre lenne. Ezzel a munkával ezt a hiányt pótolná.¹⁴

Külföldön már jóval korábban jelentek meg pásztorok számára írt kalendáriumok, kézikönyvek. Molnár János ezekre ugyan nem hivatkozik a forrásai között, Gunda Béla feltételezi, hogy a magyar szerző ismerhette az elsőként 1491-ben megjelent *Le Compost et Kalendrier des Bergiers* című nyomtatványt.¹⁵ Gunda részletes összevetést ugyan nem végez, tartalmilag valóban hasonló témákat érint a két nyomtatvány: az erkölcsi és hitbéli nevelés (erények és bűnök, imaszövegek) mellett a környező világ különböző részletére tér ki (állatok, csillagászat, gyógyítás stb.). A moralizáló és népművelő jellegű művek mellett megjelennek a pásztorok számára írt, első népnyelvű szakkönyvek. Itt két német nyelvű példát hoznék. 1710-ben Nürnbergben és Prágában jelent meg a *Der redlich- und aufrichtige Schäfer* című nyomtatvány. Ennek nagy része pontos útmutatásokat ad a juhok egészséges tartásához, számos gyógymódot olvashatunk az egyes, csordát érintő betegségekre.¹⁶ Ehhez hasonlóan Johann Christoph Hirsch 1764-ben kiadott *Der redliche Schäffer* című műve a konkrét pásztori feladatok ellátásához (fejés, etetés, legeltetés, stb.), illetve a lehetséges csalások elkerüléséhez nyújt segítséget és ismeretanyagot.¹⁷

Molnár János művéhez hasonló hazai vállalkozás a Jeney György (?–1843) neve alatt 1791-ben megjelent *Természet-könyve: A hortobágyi pásztor és a természet-vizsgáló* című munka.¹⁸ A címben szereplő természet könyvét, melynek vizsgálásából sokat tanulhat az ember, így határozza meg az elbeszélő: a világ maga a könyv, melynek három levele van. Egyik oldala az ég, másik a föld, harmadik levele pedig a tenger. Jeney műve tartalmilag igazán sokszínű: bár fő tárgya a csillagászat korabeli ismereteinek közlése, a hat napra osztott beszélgetéssorozatban szó esik: fizikai törvényekről, babonaságról, teológiai tételekről, filozófiai kérdésekről, és így tovább. Az ostoba

13 MOLNÁR: *Pásztoember*. [4r].

14 Így fogalmaz: „nagy hasznát fogják tulajdon számokra is tapasztalni az urak és asszonyságok, ha alattok valójokat s együgyű szolgálkat Istenhez, emberhez való kötelességekre szívesen integetik és oktatják”. Uo. [5r].

15 Lásd GUNDA: *i. m.*

16 *Der redlich- und aufrichtige Schäfer*. Rüdiger, Nürnberg–Prag, 1710.

17 Johann Christoph HIRSCH: *Der redliche Schäffer, oder umständliche Beschreibung einer Schäfferey*. Posch, Anspach, 1764.

18 Ennek Labádi Gergely szerint a feltételezhető német forrása nagyjából Molnár *Pásztoember*-ével egy időben íródhatott. LABÁDI Gergely: *Az olvasó pásztor. A könyv médiuma a felvilágosult népnevelésben*. Erdélyi Múzeum LXIX(2007). 3–4. sz. 61–76.

hiedelmek kapcsán megjegyzi a pásztor tudós barátja, hogy „csudálatos dolog, az emberek mely könnyen elhiszik az ilyen józan okossággal és a tapasztalással ellenkező dolgokat, ámbár semmi egyéb okok nincs reá, hogy higgyék, azon kívül, hogy gyermekségekben elhitették vélek”.¹⁹ Ugyanitt említhetjük meg az ugyan nem a pásztorokhoz címzett, de a magyar földművelő parasztság számára 1774-ben Szilágyi Sámuel által fordított kézikönyvet.²⁰

Érdekes kortörténeti háttérre enged következtetni Molnár János művének kezdő gondolata: a pásztorok magukat a társadalom megvetettjének tartva lealacsonyodnak arra a morális szintre, ahová önértékelésük helyezi őket. „Ha tudnák a pásztorok, mi kedves, mi becsületes Isten ő szent felsége előtt a pásztori hivatal, mind ezt az ő tiszteket megbecsülenék, mind önnön magokat megemberlenék” – írja.²¹ A későbbiekben viszont Molnár szavaiból arra következtethetünk, hogy a társadalom előítélete és tapasztalata szerint ebben az időben sok pásztor valóban börtönben, akasztófán végzi.²²

A nyolcadrét könyv két részre tagolódik: az első a pásztorok megbecsüléséről értekezik, a második a kötelességeiket veszi sorra. Terjedelmében jóval hosszabb a második rész: az első csupán 41 oldalt tesz ki, míg a második könyv 183 oldalt. Az első részben a pásztorok Isten és emberek előtti megbecsültségének bizonyítékait és példáit sorolja fel a szerző, kezdve az ószövetségi vezetőktől (Ádám, József, Mózes, Dávid stb.) és prófétáktól (Ámosz) a spártai mezei nevelőkig. Hosszasan meséli el a valamikori pásztorleány, Jean d’Arc vagy, ahogy ő nevezi, „az auréliai vitéz leányzó” történetét.²³ A példák explicit, többször megfogalmazott célja nem más, mint hogy látva, mily sok tiszteletre méltó embert választott ki az Isten közülük, értékeljék sorukat. „Becsüljétek meg azt józansággal, igazsággal, szorgalmatossággal, és hivaltokhoz illendő minden egyéb szép erkölccsel!” – írja.²⁴

Tanulmányom a második könyvre fókuszál: azon belül is arra, hogy Molnár milyen tudásanyaggal kívánja felvilágosítani a pásztornépet, illetve ehhez milyen forrásokat és eszközöket használ. Ez a szerkezeti egység a következő fejezetekre tagolódik:

19 JENEY György: *Természet-könyve. A hortobágyi pásztor és a természet-vizsgáló*. Pest, 1791. 43.

20 JOHANN WIEGAND: *Handbuch für die österreichische Landjugend zum Unterricht einer wohlgeordneten Feldwirthschaft*. Wien, 1771; SZILÁGYI Sámuel (ford.): *Az ausztriai paraszt ifjúságot a jól rendelt mezei gazdaságra oktató kézi könyvecske*. Pozsony, 1774.

21 „De ők azt gondolván, hogy megveti őket a világ, hogy ők legutolsó személyei az emberi nemzetnek, mintegy leeresztik szárnyokat, s utolsók kívánnak lenni minden lelki jóban, félrevertvén a becsületet, a lelkiismeretet.” MOLNÁR: *PásztoreMBER*. 1–2.

22 „Mi viszi a pásztort a gyilkosságra, a lopásra, arra, hogy egy hitván lovat tulajdon lelkeknél s az egész mennyországnál nagyobbra becsüljön?” Uo. 211. A közép-európai pásztorok társadalmi megbecsültségéről lásd Wolfgang JACOBET: *Schafhaltung und Schäfer in Zentraleuropa bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*. Akademie Verlag, Berlin, 1961.

23 MOLNÁR: *PásztoreMBER*. 15–20.

24 Uo. 12.

1. a pásztorok kötelessége az uruk felé (engedelmesség, lojalitás);
2. önmaguk és társaik iránt (józanág, tisztességes élet, fizikai edzettség stb.);
3. Isten felé.

A II. könyv 2. része (az önmaguk és társaik iránti kötelesség) szerteágazó elvárásokat és javaslatokat tartalmaz 12 számozott cikkelyben. A morális és testi követelmények mellett a mentális jóllétre is gondol a szerző: a pásztorok pihenésére, feltöltődésére. Szórakozási lehetőségként ajánlja az éneklést, muzsikálást. Ennek megfogalmazására Molnár háromstrófás verset költ. A morális tanulság ebből sem hiányzik: csak az erkölcsös nótázás üdvös és helyes, illetve ajánlatos, hogy ne a szerelemről szóljon a dal.

„Szabad hegedülni, szabad furuglázni,
sipolni, füttyölni, pofássan dudázni.
De ha multságod az Istent megbántja,
Csak a lélek vesztés az ollyannak haszna.”²⁵

Saját versét követően Faludi Ferenc egyik eklogájának teljes szövegét idézi. Molnár János költészeti munkásságára itt nem térünk ki bővebben, csupán egy megjegyzés erejéig. Kazinczyval váltott leveleiben saját költeményeit küldi el véleményezésre, amelyekből néhány meg is jelenik az *Orpheusban*.²⁶

Molnár a *Pásztoremberben* a felvilágosító jellegű ismeretanyagot is mintegy szórakoztató időtöltésként tálalja: a pásztorok *multsága* az ég és föld szemléléséből, valamint az állatvilág megfigyeléséből. „Senki se ítéljen meg engem azért, hogy ily multságokat adok az én pásztorimnak; más affélit magok is tudnak. Ezek a jó gondolatokra, hasznos beszélgetésekre éppen pásztorokhoz illendők”²⁷ – írja. A kora újkor természettudományos eredményeit felhasználva a lehető legegyszerűbb szavakkal magyarázza a Nap járását, a hold fázisait, a szivárvány, a szél, villámlás és dörgés kialakulásának okait. Néhányszor kitér a babonaságok, hiedelmek cáfolására. Például a csillagjegyek leírásánál olvashatjuk: „Mindenikben egy hólnapig forog a Nap, s azért tizenkettő az esztendőnek hónapja. Ezekből emberi szerencsét jövendőlni vétek”.²⁸

25 A középső strófát idéztem. Uo. 76–77.

26 Az MTA Kézirattárában (jelzet: M Ir Lev 4r 42/II. kötet) őrzött, 1787. augusztus 7-én datált levelében Molnár a Voltaire-t és Rousseau-t kritizáló versét (*Az ártalmas könyvekről*) küldi *A mulandóságról* című mellett. Kazinczy, bár nem ért egyet a tartalmával, megjelenti az *Orpheus* 1790. áprilisi számában. Hasonlóan kritikus Molnár *Erdélyi Kármanta* c. versével, melyről Rádaynak ír. Lásd Kazinczy id. Ráday Gedeonnak írt levele 1791 dec. 15-én: *Kazinczy Ferenc levelezése* II. Közread. Váczy János. MTA, Bp., 1891. 229–231.

27 MOLNÁR: *Pásztorember*. 197.

28 Uo. 90.

Máshol így ír: „Gyermekköltemény, hogy a szivárvány vizet, békát vagy embert szí maga felé”.²⁹

Terjedelmes részt szán a szerző a hazai és egzotikus állatok ismertetésére. Több forrást is megjelöl: Pliniust, Justus Lipsiust, Carl von Linné kutatásait,³⁰ Noel-Antoine Pluche-t. Legfőbb forrása Buffon *Histoire naturelle* sorozata, mely 1749-től jelent meg Párizsban, és az ember, az állatok, az ásványok természetrajzát adja. (Itt megjegyzem, hogy az első magyar nyelvű állattanként Miskolczi Gáspár *Egy jeles vadkert* című fordítását tartja számon a szakirodalom. Miskolczi munkája 1702-ben jelent meg Franczius Farkas/Wolfgang Franz forrásművéből.)

Későbbi kritikusai szerint Molnár ismertetése túlságosan anekdotizáló.³¹ Valóban, nem rendszeres természetrajzi leírást ad, hanem az állatok külső és belső tulajdonságait, szokásait mutatja be, és ismertetőit számos történettel fűszerezi. Néhol olyan hiedelmeket is felsorol, amelyben ő maga is kételkedik. Pl. „Azt mesének tartom, amit Plinius ír, hogy midőn tengerre vitetik az elefánt, előre megesküszik előtte a mestere, hogy életben visszahozza.”³² Ugyanakkor az unikornis leírását minden kétség nélkül beveszi az ismertetések közé. Mentségére legyen, hogy célja a hasznosság mellett a szórakoztatás is.

A nagytestű állatok ismertetése után az apróbb élőlényekre fordítja a figyelmet. Itt Pluche-t (1688–1761) nevezi meg forrásaként, és át is veszi annak a tudományos körökben már akkor elvetett fizikoteológiáját. Ez a teológiai irányzat Angliában alakult ki, Németországban a 18. század első felében terjedt el. Newton követői közül kerültek ki azok, akik – mint William Derham – lelkes művelői lettek a természettudományos felfedezéseket közvetlen hitvédelmi célokra felhasználó fizikoteológiai irodalomnak. Alaptézise, hogy a világ rendjéből következtetni lehet Isten léteire. Magyar képviselői közül kiemelhetjük pl. Szőnyi Benjámin református prédikátort.³³ A *Pásztoemberben* a szemlélődésre ajánlott állatok viselkedésének leírását így vezeti fel Molnár: „Minden állat ismeri tulajdon ellenségét, tulajdon eledelét, s tud is ezután

29 Uo. 91.

30 Uo. 98, 195.

31 ECKHARDT Sándor: *Parasztors a régi magyar költészetben*. Irodalomtörténet XXXIX(1951). 2. sz. 144–174; VÖRÖS Imre: *Természetszemlélet a korai felvilágosodás időszakában*. Irodalomtörténet LXI(1979). 1. sz. 90–100.

32 MOLNÁR: *Pásztoember*. 105.

33 VÖRÖS Imre: *Szőnyi Benjámin és a fiziko-teológia*. Irodalomtörténeti Közlemények (a továbbiakban ItK) XXXV(1981). 5–6. sz. 621–630; IMRE Mihály: *Küzdelem a fiziko-teologizmus örökségével: Szőnyi Benjámin elfeledett öregkori műve (Istennek Trombitája..., 1790–91.)* = uő: *Az isteni és emberi szó párbeszéde: Tanulmányok a XVI–XVIII. századi protestantizmus irodalmáról*. Hernád, Sárospatak, 2012 (Nemzet, Egyház, Művelődés 7). 393–432; LENGYEL Réka: *Szőnyi Benjámin, a természettudós fordító: A Gyermekek fisikája ismeretanyagának forrásai*. ItK 124(2020). 6. sz. 737–751.

járni, érette fáradozni messzire is, tudja azt mind takarítani, mind megőrizni. Ki tanította az hangyát az al-ásásra? S a búzaszem végének kirágására? Hogy ki ne csírázzék. Ki tanította útra a bujdosó madarakat: hogy el tudjanak ősszel takarodni, s tavasszal vissza tudjanak érkezni? Mindezekben megmutatja a mindenek Ura az ő jelenlétét”.³⁴

A szerző értelmezésében Isten bölcsességének jele a mesteri pókháló, a madarak különféle fészekrakó tehetsége, a méhek szorgalma, a lepkék peterakása és így tovább. A természettudós Linnaeus vizsgálati eredményeiből hoz példákat elmélete alátámasztására: az ökör 276-féle füvet eszik, 218-at nem fogyaszt. „A juh 387 féllével, 141-nek békét hagy; a lónak 262 féle fű tetszik, 212 féltől irtózik.”³⁵ Hite szerint az állatok természete is az embert szolgálja. „Az Isten oltotta a szükségünkre való állatokba a szelídülő természetet, és azt a tulajdonságot a lóba, ökörbe, kutyába, s több affélibe, hogy szolgálatra taníthassuk.”³⁶ Összevetve az állatok ismertetését, észrevehető, hogy a nagytestű állatok esetében (Buffon nyomán) nem jellemző ez az isteni elrendeltetésre való ismételt utalás, mint ahogy a férgek, méhek, apróbb teremtmények leírásánál (Linné nyomán) történik.

Molnár az ismeretanyag végén nyolc további, főként kegyességi olvasmányt ajánl a célközönségének: köztük elsőként a saját egyháztörténetét, amelyet három kötetben, 1769–1771 között nyomtattatott ki.³⁷ Idesorolja még többek között Kempis *Krisztus követését*, Beniczky Péter énekeskönyvét, Pázmány imakönyvét.

A fentiekből láthattuk, hogy a moralizáló jelleg mindvégig megfigyelhető a kötetben. A vallásos nevelés végül az utolsó részben teljesedik ki. A *pásztorok kötelessége az Istenre nézve* cím alatt különböző alkalmakra szánt imádságokat (reggeli, esti), fohászokat, elmélkedéseket és bibliai idézeteket találunk. Hangsúlyt kap a különböző kísértésekre való figyelmeztetés. Molnár sorra veszi a különösen a pásztorokat érintő helyzeteket és lehetőségeket, amelyek rossz útra téríthetik őket. Ebben a részben a szerző nem finomkodik a megfogalmazásban: szidja a rest, esztelen pásztert. „Késérti őket a mások jószágának kívánása a tolvajságra, az harag a sok fertelmes, pogány szitokra. Ők a nagy ostoba pajkosság miatt ezeket véteknek se tartják. Miért? Mert a marhák között élván, s templomot ritkán látván, csaknem marhákká válnak. Azt gondolják, hogy szép dolog a szitkosok után szitkozódni, a tolvajokkal tolvajkodni, az ebekkel ugatni, morogni, a bikákkal öklelődni, a lovakkal nyeríteni, az ökrökkel bőgni” – írja.³⁸ A hét napjaira egy-egy rövid elmélkedést ad, melyek a négy végső dologra

34 MOLNÁR: *Pásztorember*. 180.

35 Uo. 195.

36 Uo. 194.

37 MOLNÁR JÁNOS: *Az anyaszentegyháznak történeti*. I–III. Nagyszombat, 1769–1771.

38 MOLNÁR: *Pásztorember*. 210.

vonatkoznak (halál, ítélet, pokol, mennyország). Molnár felvilágosító műve végül a pásztoroknak szánt bibliai idézetekkel zárul.

Végezetül röviden érdemes kitérni Molnár János nyelvhasználatára. Ahogy a bevezetőben említettem, az első magyar nyelvű fizikakönyv szerzőjeként számos műszót alkotott, melyeket összegyűjtve már az 1897-es *Magyar Nyelvőr*-ben publikáltak.³⁹ A nyelvtörténeti-etimológiai szótár több alkalommal is hivatkozik a *Pásztoemberre*,⁴⁰ néhány esetben az első írásos előfordulásként adja meg Molnár művét. Például a fecske ismertetésekor a tapasztósár jelentésű *mór* így jelenik meg: „Nézd el a fecskét, mint keveri az épületre a sárt, mint készíti a mór?”⁴¹ A botanikai, zoológiai terminológiák fordítása során alkalmanként Molnár maga talál ki magyar megfelelőt. A korall és az igazgyöngykagyló leírását hoznám szemléltető példaként. „A tengerben termő korall nevű növényt,⁴² merő gyökeres, bokros tövésnek tarták a régiek; de már kitudódott, hogy bokorhoz hasonló, sok száz öszve ragadt csigából-é, vagy hasonló állatból lévő eleven teremtmény.”⁴³ A kagyló szó nem fordul elő a nyomtatványban, helyette ily meghatározást használ a szerző: „Vannak oly csigák-é vagy tengeri tekenyős békák, melyekben drágagyöngy találtatik”.⁴⁴

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy Molnár János küldetésének tartja nem csupán a pásztorok oktatását, felvilágosítását, hanem azok lelki nevelését is.⁴⁵ A vizsgált műben sajátos módon keveredik az allegorizáló szemlélet, a fizikoteológia hatása és a kor színvonalán álló természettudomány ismeretére való törekvés. A nyomtatvány hatástörténetét tekintve: arról, sajnos, nincs adatunk, hogy mennyire ért cél, volt-e rá kereslet, valóban olvasták-e azt a gazdák a pásztoroknak, egyéb szolgálóknak. Nyelvezete és fogalomhasználata miatt a *Pásztoembert* szívesen ajánlom a nyelvészeti kutatások figyelmébe.

39 L. L.: *Az első magyar fizika műszavai Molnár János 1777-es kötetében*. Magyar Nyelvőr XXVI(1897). 252–255.

40 További szócikkek: comb, durran/durrogás, fóka, furulya (furuglázni), hiúz, kókusz, korall, kurrog (kurrant), mór, nyúl (nyúlász), rénszarvas, terebélyes. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–III. Főszerk. BENKŐ Loránd. Akadémiai, Bp., 1967–1976 (a továbbiakban MNyTESz).

41 MOLNÁR: *Pásztoember*. 191.

42 A növény szó első megjelenéseként 1807-et jelöli meg a szótár. A *növényt* pedig Molnár *Pásztoemberéből* idézi. *Növény* = MNyTESz II. 1027.

43 MOLNÁR: *Pásztoember*. 188.

44 Uo.

45 „Én az én pásztorimat majd örök üdvösségre, hasznos mulatságra vezetem Isten kegyelmével.” Uo. 85.

JÁNOS MOLNÁR'S ENLIGHTENING AND MORALIZING WORK WRITTEN FOR SHEPHERDS (1775)

Keywords: *János Molnár (Jesuit); shepherd; enlightenment; public education; physico-theology*

The study examines the work entitled *The Shepherd Man (Pásztoember)* by the Jesuit János Molnár, published in 1775. The author's aim is to popularize science, considering it his mission not only to educate and enlighten pastors but also to spiritually nurture them by disseminating prayers and reflections. He provides pastors with physical and astronomical knowledge in understandable language and opposes superstition. Utilizing the source works of Buffon and Linnaeus, he writes a substantial zoological overview. In the analyzed work, the allegorical approach, the influence of physico-theology, and the endeavor to attain a level of natural science commensurate with the era are uniquely blended. Due to the use of first Hungarian language terms, I recommend the book to the attention of linguistic research.

LUCRAREA LĂMURITOARE ȘI MORALIZATOARE A LUI JÁNOS MOLNÁR SCRISĂ PENTRU PĂSTORI (1775)

Cuvinte-cheie: *János Molnár (iezuیت); pastor; iluminism; educație publică; teologie naturală*

Studiul analizează cartea *Omul păstor (Pásztoember)* a iezuیتului János Molnár, publicată în 1775. Autorul își propune să popularizeze știința. Consideră că misiunea sa nu este doar să educe și să ilumineze păstorii, ci și să-i educe spiritual, publicând rugăciuni și reflecții. Oferă păstorilor cunoștințe fizice și astronomice într-un limbaj simplu și argumentează împotriva superstițiilor. Utilizând lucrările sursă ale lui Buffon și Linnaeus, Molnár scrie o recenzie zoologică cuprinzătoare. În lucrarea examinată, abordarea alegorică, influența teologiei fizice și eforturile pentru cunoașterea științelor naturale până la standardele epocii se amestecă într-un mod deosebit. Datorită limbajului și folosirea conceptelor, recomand cartea în atenția cercetărilor lingvistice.